

KÜLÖNBÖZŐ ÉLETKORÚAK ÉRZELMEINEK, ÖNISMERETÉNEK KÍSÉRLETES VIZSGÁLATA VERBÁLIS ÉS NEM-VERBÁLIS MEGNYILVÁNULÁSAIK ALAPJÁN II.

BÁCSKAI ERZSÉBET

Megkezdett vizsgálatsorozatunk — melyet 12-féle eljárásmod egymás utáni alkalmazásával terveztünk el — különböző életkorúak érzelmeinek, önismeretének szintjét kívánja bemutatni. Meg kell vizsgálnunk a személyiségnek önmagához való viszonyulását három főbb önismereti komponensre feltárva: a megismerési (kognitív), az érzelmi, illetve a viselkedési jellemzőket. Korábbi tanulmányunkban a Rudolph-féle képek alapján főiskolai hallgatók érzelm-felismerésének átlagos színvonalát mutattuk be, majd az Osgood-féle skálát alkalmazva értékorientációs vizsgálatot végeztünk. Jelen keretek között a mondatkiegészítéssel elkészített életelv-vizsgálat eredményeit értelmezzük.

Az önismeret és főbb összetevőinek néhány módszerrel történő bemutatása csak az összes vizsgálat lefolytatása után mutathat megbízható eredményeket. Mivel az adolescensek érdeklődésének középpontjában áll az életcél- és életpálya megvalósítása, ezért fontos feltárunk azokat az életelveket, amelyek céljaik elérését megszabják.

C. 2. 3. Életelv-vizsgálat mondatkiegészítéssel I. Az életelvek vizsgálatakor felállított főbb hipotéziseink:

C. 1. A mondatbefejezésekben probandusaink konkrét tartalmakhoz való vonzódásuk erőteljesebb, mint az elvont életértékekhez való kötődésük.

C. 2. Az emberekhez való viszony megítélését a mondatkezdemények kiegészítései jelentősen befolyásolja tanulmányaik során megtanult személyiség-típológiai alapismereteiknek rendszere.

C. 3. A célok megvalósításának módszereit dominánsan meghatározzák a szülői minták.

C. 4. A hallgatók válaszlehetőségeiben a definíciókra való törekvés gyakoribb, mint konkrét cselekvések megjelölése.

C. 5. A humánszakosok mondatbefejezései originalitás szempontjából eltérést mutatnak a reál-szakos főiskolai hallgatókétól.

Életelv-vizsgálatra probandusaink esetében is azért volt szükség, mert minél több aspektusból szeretnénk megismerni értékrendszerük hierarchiáját. Mivel főiskolásaink adolescensek, így — általánosan — az ifjúkori tipikus konfliktusok, a készen kapott, „örökölt” értékek felülbírlása éppúgy jellemző rájuk, mint más kortársaikra. Személyiségváltozásuk egyik központi problémája: törekvés önálló, — csak rájuk jellemző — értékrendszer kialakítására, melyben minden értéknek megvan a helye a hierarchiában, s a differenciák kialakításában (egy-egy érték preferálásával) előtérbe kerülnek a probandus individuális sajátosságai.

Minden történelmi időszakban — így napjainkban is, hic et nunc — a társadalom értékeit, normarendszerét, főbb szokásait, viselkedési mintáinak átvételét és beépítését az „én-be” — azaz interiorizációját — a szocializáció folyamatában végzi az ember. Hogy az egyén társas alkalmazkodása milyen irányban fejlődik, hogy mi-

lyen hatással van rá szűkebb közössége (család) és milyenek az egyéb közösségek hatásai (iskola, referencia csoport... stb.), s hogy a fent említett közösségeket milyen mértékben ismeri el értékközvetítőnek, az függ attól is, hogy a környezethez való alkalmazkodásában milyen utat választott meg magának. Ha inkább akkomodatív, a környezethez illeszkedő, akkor mind döntéseiben, mind pedig érték- és norma rendszerében, de még viselkedésében és döntési stílusában is inkább a közvetlen környezet (szülők, barátok) mintái jelennek meg, s a konform viselkedés jeleit értékválasztásában is megtaláljuk. Aki környezetét úgy szeretné átalakítani, formálni, megváltoztatni, hogy közben egyéniségének hatása közvetlenül is lemérhető, asszimilatív alkalmazkodásában az ő általa közvetített értékek kerülnek, illetve kerülhetnek és/vagy kerülhetnének előtérbe. Ha az ifjú képes elfogadtatni értékeit, normáit, ez képessé teszi arra, hogy értékközvetítőként ő legyen csoportja leginkább preferált személyisége, s többnyire sokak referencia személyévé is válhat. Ha lehetséges az egyén szocializációs folyamatában fejlődépszichológiai stádiumokat megállapítanunk, akkor feltételezhetjük, hogy az előbbi inkább a pubertásig, míg az asszimilatív inkább az ifjúkorra jellemző, s ez megnyilvánul értékpreferenciában, attitűdrendszerben is és életcél-választásban. Az életcél-választás illetve a célmegvalósulás az egyén számára a legmagasabb szintű vezérlőelv. Az értékek az életcél alkotóelemei, de az életcélnál alacsonyabb intenzitású motiváló erejű diszpozíciók közé tartoznak. Nagymértékben hozzájárulnak az életcél- megválasztásának orientálásához, és azzal kongruensek, összeegyeztethetők. Ifjú korú probandusainknál e tekintetben inkongruenciát nem tapasztalhatunk jelentős mértékben.

Az általános emberi értékek megválasztásában az ifjút az értékek közötti saját aktív szelekciója vezérli, a külső, direkt hatások szerepe (főként a felnőttek, családtagok intenzív orientáló funkciója) háttérbe szorul.

Életelv-vizsgálatunk a fiataloktól döntéseket is várt. Az adolescens önálló döntésre képes, amely magas szinten kialakult elméleti gondolkodására épül. Összefüggések megfigyelésére, következtetésekre „gyártására” az objektív társadalmi jelenségek kellő mértékű áttekintése révén képes.

II. A vizsgálat anyaga

Kísérleti személyeinknek 10 mondatkezdeményt kellett befejezniük tetszés szerint. Az instrukcióban elmondtuk számukra, hogy minden értelmes befejezés jónak számít, s arra kértük őket, úgy fejezzék be a mondatokat, hogy ez jellemző legyen rájuk.

A mondatkezdemények:

- 1) „Az, hogy valami helyes, vagy helytelen...”
- 2) „Ha valamit az ember el akar érni,...”
- 3) „Gyermekkoromban...”
- 4) „A boldogság...”
- 5) „Az emberek között a következő típusok vannak: ...”
- 6) „Én az élettel szemben...”
- 7) „Legfőbb tanácsadóm mindig...”
- 8) „A legjobb időtöltés ..., de ...”
- 9) „Egyedül, magányosan ...”
- 10) „Az olyan embereket szeretem, ...”

(Forrás: CSIRSZKA, 1964, RITOÓK-TAKÁCS 1967)

III. Az eredmények értelmezése, értékelése

III/1. Elemzés a megnyilatkozások tartalma szerint

C. a. A mondatbefejezések a megnyilatkozás tartalmát tekintve igen sokrétűek, színesek. Az élet értékeihez való viszonyt az 1., 4., 6. mondatkezdemények kiegészítésével elemezhetjük. A 171 probandus mondatbefejezéséből azt az 57-et vizsgáltuk meg, melyek jól reprezentálják az adott korcsoport és szakpárosítás főbb tendenciáit.

C. a. l. „Az, hogy valami helyes, vagy helytelen, ...” példamondatunk befejezése a probandusok számára többféle befejezési lehetőséget kínált.

Az 57 válasz 21-féle megközelítést eredményezett, ezeket 5 főbb csoportba sorolhatjuk:

... mindenki maga dönti el	18 fő	(31,58 %)
... nem tudjuk eldönteni	10 fő	(17,54 %)
... a körülményektől függ	7 fő	(12,28 %)
... sok dologtól függ	4 fő	(7,02 %)
... nézőpont kérdése	4 fő	(7,02 %)
egyéb	14 fő	(24,56 %)

Az önálló döntés nagy részesedése a válaszokban az ifjúkor egyéni tapasztalatainak dominanciáját igyekszik alátámasztani, míg a döntésképtelenség mértéke, a kezdeményező szándék negálása is jelentős részesedésű. Hallgatóink szűkebb családi környezetüktől nemcsak emocionálisan, hanem egzisztenciális vonatkozásban is függenek. Ezért jelentős ebben a döntési szituációban is a környezetre mint befolyásoló tényezőre való hivatkozás annak ellenére, hogy az egyéni erkölcsi értékrend hierarchiájában az egyéni felelősség kerül előtérbe.

C. a. 4. „A boldogság ...” megítélésében 46-féle mondatbejezés született. Gyakorlásuk alapján az alábbi fő kategóriákat állapíthatjuk meg:

A boldogságot kevesen ismerik	8 fő	(14,08 %)
... nem kifejezhető	7 fő	(12,28 %)
... a legfontosabb az életben	6 fő	(10,53 %)
... a legszebb az életben	6 fő	(10,53 %)
... mindenkinek mást jelent	5 fő	(8,77 %)
egyéb	25 fő	(43,85 %)

A hallgatók egyéni életében a boldogság mint érték részben idealizált értéket, részben pedig elérhetetlen, megfogalmazhatatlan, szavakkal ki nem fejezhető jelenséget jelöl.

Az eszményekhez, ideálokhoz hasonlítják a boldogságot és relatív fogalomként értelmezik, pl. legszebb, legfontosabb. Ez a fogalom csak kevés hallgató számára jelent reális, elérhető, s így megfogalmazható, konkrét tartalmat nyert értéket (pl. = szabadság és szeretet (127. F.):

= forrás, amelyből táplálkozunk (41. L.)

= elégedettség (74. L.)

= széppé tenni az életünket (9. F.)

A boldogságot idealizálja az a hallgató is, aki nem próbálja a fogalmat meghatározni, s kijelenti:

„A boldogság sok mindenért kárpótolhat” (42. F.), akinek eddigi életútját ismerve nem sok boldogságban, sikerélményben, szeretetben volt része, társai mindenkor kiközösítették ... stb.

C. a. 6. „Az élettel szemben ...” mondatbefejezés 31-féle variációt eredményezett. Az élet igénlese, a vele való elégedettsége hallgatóinknak nagymértékű:

... elégedett vagyok	16 fő	(28,07%)
... jól kijövök	8 fő	(14,03%)
... szemben állok	7 fő	(12,28%)
... nincs véleménye	7 fő	(12,28%)
... közömbös	3 fő	(5,26%)
egyéb	16 fő	(28,07%)

Az életértékek terén hallgatóink a realitásokhoz még csak közelítenek, értékpreferálásuk inkább ideálállítás. Hiányoznak a konkrét tartalmak felé törekvések, így a probandusok mondatkiegészítésében — mennyiségi mutatókat figyelembe véve — még mindig a korábbi elvont társadalmi értékek kerültek túlsúlyba.

Mivel a fenti mondatkiegészítések a hallgatók affektivitására jellemző elemeket hordoztak, ezért megállapítható, hogy hallgatóink mind az önállósághoz, mind a boldogsághoz, mind pedig az élethez való viszonyulásukban ambivalensek.

C. b. 1. A fő válaszlehetőségeket a világhoz és az emberekhez való viszony tekintetében az 5. és 10. mondatkezdemény befejezésével vizsgálhatjuk. Az 5. és 10. mondat az emberek közötti tipizálásra, illetve a probandus által preferált személyekre vonatkozik.

Az embertípusok megnevezésekor 64-féle megoldás közül alakíthattunk ki kategóriákat, míg a 10. kérdésnél 45-féle a kedvelt személyek tulajdonságainak felsorolása.

Az első esetben többnyire az érzelmek polarizáltságához hasonlóan egymással antonim fogalmakat állapítottak meg. A két véglet közül a leggyakoribbak:

C. b. 5. „Az emberek között a következő típusok vannak:”

jók — rosszak	18 fő	(31,58%)
optimisták — pesszimisták	9 fő	(15,79%)
önzők — önzetlenek	8 fő	(14,03%)
gyengék — erősek	6 fő	(10,53%)
szépek — csúnyák	4 fő	(7,02%)
vidámak — szomorúak	3 fő	(5,26%)
egyéb	9 fő	(15,79%)

C. b. 10. „Az olyan embereket szeretem, ...”

akik őszinték	11 fő	(19,30%)
akik vidámak	10 fő	(17,54%)
akik szeretnek engem	10 fő	(17,54%)
akik hasonlóak hozzám	8 fő	(14,03%)
akikkel megértjük egymást	6 fő	(10,53%)
akik igaz emberek	4 fő	(7,02%)
egyéb szempontok:	8 fő	(14,03%)

A világhoz és az emberekhez való viszonyulást tekintve a hallgatók véleményük megfogalmazásában egyrészt szélsőségesek és kategorikusak, másrészt pedig jobban preferálják a pozitív érzelmközvetítéseket, mint a negatívakat, az optimistákat, mint a pesszimistákat. A 10. kérdésben is előtérbe kerül az a szempont, hogy probandusaink emocionalitástól vezérelve gondolkodhatnak nemcsak az embertípusokról, hanem a preferált személyiségekről is, a választást többnyire az „én”-re vonatkoztat-

ják. Interperszonális kapcsolataikat meghatározza a hozzájuk való kapcsolódás minősége; felvetődik az adolescensek barátválasztási motívumai közül a barát — mint alterego problémája. A probandusok önjellemzésében is megtalálhatjuk azokat az elemeket, amelyeket pozitívan értékelnek önmagukban és barátokban egyaránt, azaz az önmaguknak és a barátnak tulajdonított kép részelemei nagyrészt egybeesnek a preferált személyiséggel kapcsolatos elvárásrendszer elemeivel. Együttal az eszményi, ideális dolgokat személyessé teszik, az én-re vonatkoztatják, s így az önismereti kép elemeit is fel tudják építeni ugyanilyen elgondolás alapján; ezáltal lehet igényük az ideális énkép helyébe a reális önismereti képet kialakítani.

C. c. A probandusok életcéljainak elérési módjára kaphatunk választ a 2. és 7. mondatkezdemény válaszlehetőségeit elemezve.

C. c. 2. „Ha valamit az ember el akar érni, ...”

... akkor küzdeni kell	18 fő	(28,07%)
... akkor dolgozni kell	11 fő	(19,30%)
... akkor elérni	10 fő	(17,54%)
... akkor akarni kell	7 fő	(12,28%)
... akkor mindent meg kell tenni	5 fő	(8,77%)
... akkor hinni kell benne	2 fő	(3,51%)
egyéb	6 fő	(10,53%)

C. c. 7. „Legfőbb tanácsadóm mindig ...”

... az ész	19 fő	(33,33%)
... az érzelmek	12 fő	(21,05%)
... a szülők	8 fő	(14,03%)
... a lelkiismeret	6 fő	(10,53%)
egyéb	12 fő	(11,05%)

Az életcél elérésének főbb motívumaiban az egyéni teljesítmény megítélésének, a küzdelemmel végzett munkának van a legjelentősebb szerepe, melyet az akarat és az érzelmek megtámogatnak. Erkölcsi értékrendjükben a munkával megszerzett sikereknek, teljesítménynek van nagyobb értéke. Az életcél megvalósulásának módjára tízen nem tudtak válaszolni. Vannak azonban olyanok, akik úgy vélik: a célt csak erős akaratú erőfeszítés révén fogják megvalósítani. A célok eléréséhez vezető út tanácsadói között az emocionalitással színezett gondolkodásnak, a racionak kitüntetett szerep jut, amelyet egyéb erkölcsi mozzanat, a lelkiismeret is színez. Bár ebben az életkorban már a szülőktől való emocionális eltávolodás, az egyre inkább erősödő függetlenedési vágy a jellemző általában, probandusaink legfőbb tanácsadói között mégis megtaláljuk a szülőket is (meglepő módon négy lány és négy fiú írta legfőbb tanácsadójának szüleit, mindössze egy lány (34.L) írta az édesapját, hárman írták az édesanyját külön tanácsadóként, míg a többiek a szülőket együttesen érzik legfőbb tanácsadónak az életcélok megvalósításához vezető úton).

C. d. A probandusok kedvelt tevékenységére, érdeklődési körére, kedvtelésére vonatkozik a 8. mondatkezdemény, míg a magányhoz való viszonyt a 9. mondatkiegészítés alapján elemezhetjük.

C. d. 8. „A legjobb időtöltés, ... de”

az olvasás	16 fő	(28,07%)
szórakozás (zene, tánc)	8 fő	(14,03%)

emberekkel együtt lenni	8 fő	(14,03%)
művészi tevékenység (festés, zenélés stb.)	6 fő	(10,53%)
egyéb	19 fő	(33,33%)

A 29-féle tevékenységformát a fenti 5 kategóriába sorolhattuk a gyakoriságot figyelembe véve. A tevékenység bekövetkezését gátló tényezőt (a „de”-vel kezdődő megállapításokat) 19-félét soroltak fel probandusaink.

de: időhiány miatt nem lehet:	18 fő	(31,58%)
de: más tevékenység megnevezése (pl.: kézimunkázás, aktív pihenés, úszás ... stb.)	11 fő	(19,30%)
de: szenvedéllyel kell csinálni	5 fő	(8,77%)
de: nem mindegy, hogyan	4 fő	(7,02%)
egyéb	19 fő	(33,33%)

Az olvasás a legkedveltebb szabadidős tevékenység (A hallgatók 38,07%-a választja). A többi választott időtöltés megjelölése társas tevékenység, feltételezi a kommunikációt, s így a közvetlen élménymegosztás lehetőségét.

C. d. 9. „Egyedül, magányosan ...” A mondatkiegészítések 35-féle variációt tartalmaznak, s közöttük az alábbi kategóriákba illeszthetők az elemek:

„... élni rossz lehet”	19 fő	(33,33%)
... nem tudnék élni	6 fő	(10,53%)
... nem lehet, de kell élni	6 fő	(10,53%)
... nem szeretnék élni	4 fő	(7,02%)
... szoktam érezni magam	3 fő	(5,26%)
egyéb	19 fő	(33,33%)

Az előbbieken megállapítottuk, hogy bár hallgatóink az olvasást tartják a legjobb időtöltésnek, a magányhoz való elutasító attitűd jelzi, hogy hallgatóink — szociabilitás mutatóikat tekintve — a társas érintkezést igénylik és többnyire készséggel tesznek, ill. tennének eleget a társas elvárásoknak.

C. e. 3. A gyermekkorral kapcsolatos élménytartalmak feltárásakor 38 különböző elemet találtunk.

„Gyermekkoromban ...”		
... szerettem játszani	16 fő	(28,07%)
... szerettem álmodozni	13 fő	(22,80%)
... vidám voltam	10 fő	(17,54%)
... rossz voltam	6 fő	(10,03%)
... boldog voltam	4 fő	(7,02%)
egyéb	8 fő	(14,03%)

A mennyiségi mutatókat tekintve dominánsak a gyermekkori alapvető tevékenységi formával kapcsolatos elemek (játék), ugyanakkor a pubertásra inkább jellemző álmodozást, ábrándozást, a képzelet sajátos produktivitását is sokan vetítik belé, projiciálják a gyermekkorba (hiszen nem fejlődépszichológiai ismereteiket működtették, amikor a mondatkiegészítést itt megtették). Az, hogy a gyermekkori tulajdonságok megnevezésében sok elem megtalálható pl. az emberekhez való viszonyulása dimenziójában (pl. vidám, boldog), jelzi ismételten azt is, hogy az „én”-be való beépítés során hallgatóink számára fontos értékekről van szó, hiszen a feladatmegoldás során ezek a fogalmak (ill. inkább szemantikai háttérük) probandusainkban „perszeveráltak”, ezzel is jelezve fontosságuk, igényük erősségét. Valószínű, hogy a „rossz” minősítés

egyértelmű átvétele a felnőttek által közvetített énképnek, amely még az „önismereti zárlat” (Mérei, 1976) időszakára tehető, s valószínű, hogy ennek a tulajdonságnak az értelmezése, tisztázása, az önismereti képbe történő beépítése még sokaknál nem történt meg; sőt: van, aki ezt a „minősítést” stigmaként cipeli ma is (24. I). Az ő esetében is elő kell segítenünk ezen önismereti zárlat oldását — interperszonális kapcsolatainak kedvező alakulását, mindenekelőtt a probandus éneelfogadását, helyes önértékelését kell figyelemmel kísérnünk és e téren meg támogattunk.

III/2. Elemzés a fő válaszlehetőség és

III/3. a mondatkiegészítések originalitása szempontjából

A fenti két szempontot együttesen értékeljük, hiszen a főbb válaszlehetőségek egyúttal megmutatják számunkra azokat a mondatbefejezéseket, melyek a vulgáris-tól eredetiségükben térnek el.

III/2.1. Fő válaszlehetőségként senki sem törekedett arra, hogy a helyes—helytelen fogalmakat, erkölcsi értékeket definiálja. Annak meghatározását, hogy kitől vagy mitől függ a döntés, 38-an megtették (66,66%) és szintén sokan utaltak az eldöntés módjára is: 14 fő (24,56%)

Egyéb választ adtak: 7 fő (12,28%)

III/2.2. „Ha valamit az ember el akar érni ...” mondat kiegészítésben — akarat és erkölcsi motívumokra hivatkoztak:

— konkrét cselekvést jelöltek meg:	26-an	(45,61%)
— az eléri (az elérhetőség):	16-an	(28,07%)
— egyéb válasz	10-en	(17,54%)
	7-en	(12,28%)

III/2.3. „Gyermekkoromban ...” mondatkezdeményben:

— gyermekkori tulajdonságok említése	20 fő	(35,09%)
— tipikus gyermekkori foglalkozást jelöltek meg:	16 fő	(28,07%)
— örömelemény	10 fő	(17,54%)
— fájdalomélmény	7 fő	(12,28%)
— szülők magatartására utalás	4 fő	(7,02%)

III/2.4. „A boldogság ...”

— -ot azonosították valamivel	20 fő	(35,09%)
— meghatározást készítettek	10 fő	(17,54%)
— megjelölték az elérési módját	7 fő	(12,28%)
— úgy vélik, nincs boldogság	3 fő	(5,26%)
— a boldogság feltételeiről írtak	2 fő	(3,51%)
— a boldogság időtartamáról írnak	2 fő	(3,51%)
— egyéb	13 fő	(22,30%)

III/2.5. „Az emberek között a következő típusok vannak: ...”

— elvszerű tipizálást végeztek:	21 fő	(36,84%)
— a típusalkotás hiánya jellemző:	17 fő	(29,82%)
— rendszer nélküli felsorolást végez:	11 fő	(19,30%)
— a tanult tipizálást ismerteti	5 fő	(8,77%)
— nem végez tipizálást	2 fő	(3,51%)

III/2.6. „Én az étellel szemben ...”

— optimista, igényes elfogadása az életnek:	22 fő	(38,60%)
— pesszimista, igénytelen elfogadása az életnek:	18 fő	(31,58%)
— reális megítélésű:	9 fő	(15,79%)
— ambivalensen viszonyul hozzá:	2 fő	(3,51%)
— egyéb	6 fő	(10,53%)

III/2.7. „Legfőbb tanácsadóm mindig ...”

— saját személyt jelölnek meg:	31 fő	(54,38%)
— sokan személyt jelölnek meg:	8 fő	(14,03%)
— elvek, eszmék megjelölése:	12 fő	(21,05%)
— egyéb	6 fő	(10,53%)

III/2.8. „A legjobb időtöltés, de ...”

— intellektuális tevékenységet jelölnek:	16 fő	(28,07%)
— emberekkel való foglalkozás, kölcsönös együttlét:	8 fő	(14,03%)
— szórakozás	8 fő	(14,03%)
— művészi tevékenység:	6 fő	(10,53%)
— munkatevékenység:	2 fő	(3,51%)
— pihenés:	4 fő	(7,02%)
— egyéb	13 fő	(22,20%)

III/2.9. „Egyedül, magányosan ...”

— negatív viszony a magányhoz, a magány elutasítása ...	35 fő	(61,40%)
— a magán pozitív értékelése	3 fő	(5,26%)
— ambivalens viszonyulás a magányhoz	9 fő	(15,79%)
— egyéb	10 fő	(17,54%)

III/2.10. „Az olyan embereket szeretem ...”

— jellemtulajdonságok	14 fő	(24,56%)
— erkölcsi értékek	11 fő	(19,30%)
— kedélyállapot	9 fő	(15,79%)
— hasonlóság	8 fő	(14,03%)
— értelmesség alapján	2 fő	(3,51%)
— gyakorlatiasság alapján	2 fő	(3,51%)
— egyéb	9 fő	(15,79%)

A fő válaszlehetőségek elemzése, értékelése terén lehetőségünk nyílik az elméleti és gyakorlati értékek, valamint az emberi kapcsolatok értékei közötti különbségtételre. (Összes elem, N=581)

Ahogy a táblázatunkból is kitűnik, jelen vizsgálatunk probandusai az elméleti értékek preferálásával, az elvont társadalmi értékek megtartásával csak kevésbé tudják a gyakorlati értékeket beépíteni elfogadott és követett értékrendszerükbe. Az emberi kapcsolatok értéként történő számontartása még nem elég intenzív. Feltehetően értékek színvonalának mérésére folyamatosan szükség lesz, illetve kellenek olyan tapasztalati anyagok, melyekkel — pl. serdülőkorúaké — összevethetjük jelen eredményeinket, melyek arra engednek következtetni, hogy még az ideálok és a valódi értékek között nincs meg a kellő mértékű differenciálódás, s a probandusok zömére az emberi kapcsolatok értékeinek „bemérésekor” distancia a jellemző, az a távolság, illetve az a nehézség, hogy közeli, jelentős kapcsolatokat alakíthassanak

Elméleti %			Gyakorlati		Emberi kapcsolatok		Egyéb érték	
1.	14	2,4%	38	6,54%	—	—	7	1,20%
2.	26	4,47%	16	2,75%	10	1,72%	7	1,20%
3.	20	3,51%	33	5,68%	4	0,68%	—	—
4.	30	5,16%	12	2,06%	2	0,34%	13	2,23%
5.	39	6,71%	11	1,89%	5	0,86%	2	0,34%
6.	40	6,88%	9	1,55%	2	0,34%	6	1,03%
7.	27	4,65%	16	2,75%	8	1,37%	6	1,03%
8.	16	2,75%	12	2,06%	16	2,75%	13	2,23%
9.	19	3,27%	12	2,06%	16	2,75%	10	1,72%
10.	36	6,20%	11	1,89%	8	1,37%	9	1,55%
Össz.:.	267	45,95%	170	29,25%	73	12,56%	71	12,22%

ki. Ez a másoktól való elkülönülés a magánnal kapcsolatos mondatbefejezésben is megnyilvánul. Az emberek közötti tájékozódás inkább intenzív közvetlen percepció, amelyet nemigen előz meg tudatos gondolkodás. Érzelmileg ez is színezett, bár felmerülhet problémaként, hogy ez az intuício sem működik tökéletesen probandusainkban a tapasztalat-jellegű anyag összegyűjtésének hiányában. Mások megismeréséhez az értelmi apparátus működtetésére is szükségünk van, attitűdjeinkben, értékelő magatartásunkon csak úgy tudunk változtatni, ha képesek vagyunk környezeti hatásainkat szelektív interiorizációval szemlélni, s beépíteni énképünkbe, önismereti képünkbe csak ezek után fogjuk.

III. 3. A mondatbefejezések elemzése originalitás szempontjából

Probandusaink írásos anyagát nem vizsgáltuk meg fluencia és flexibilitás szempontjából — bár kétségtelen, hogy kreativitás-mutatók feltáráshoz komplexebb vizsgálatot is végezhetünk volna, ill. végzünk is a jövőben. Az originalitás, eredetiség szempontjából a 10 mondatkiegészítés minősítése a következő:

Helyezés	A mondat	O. elem-szám	%	vulgáris elem	%	Össz.
1.	2.	8	50,—%	8	50,—	16
2.	10.	20	45,—%	25	55,55	45
3.	7.	7	33,33%	14	66,66	21
4.	3.	12	31,58%	26	68,42	38
5.	9.	11	31,43%	24	68,57	35
6.	1.	6	28,57%	15	71,43	21
7.	4.	13	28,26%	33	71,74	46
8.	6.	7	22,38%	24	77,62	31
9.	8.	5	17,24%	24	82,76	29
10.	5.	9	14,06%	55	85,94	46

1. helyen a 2. mondat: „Ha valamit az ember el akar érni, ...”

- „... kell hozzá valaki, akiben megbízhat” (37. L)
- „... fanatizmus kell hozzá.” (134. L)
- „... le kell mondania olyan dolgokról, amit szeret.” 53. F)
- „... csak önmagára számíthat.” (1. L)
- „... helyezkedni tudnia kell.” (29. L)

2. helyen a 10. mondat: „Az olyan embereket szeretem ...”

- „... akiknek egyetérttek az életével.” (40. F)
- „... akik szeretnek engem és féltik a világot.” (37. L)
- „... akik nem akarnak becsapni és fájdalmat okozni” (50. L)
- „... akikkel jól megértjük egymást” (41. F)
- „... akik hasonlóak hozzám és nem a munka teszi az embert” (53. F)
- „... akik emberek tudnak maradni mindig minden körülményben” (3. L)

Ebben az esetben is feltétlenül figyelmet érdemel a másik emberekhez, a társakhoz való viszony megítélésében a hasonlóság preferálása, értékként értelmezése. A hozzánk hasonlatosnak vélt személyiségről kialakult kép él bennünk, amely többnyire ideális énképünkkel „rímel”, tehát azt a személyiséget nemcsak elfogadó attitűddel szemlélem, hanem „felruháozom” pozitív, „szeretetteljes” érzelmeimmel is.

3. helyen a 7. mondatkezdemény: „Legfőbb tanácsadóm mindig ...”

- „... amit szívemmel látok” (74. L)
- „... az „önfejem”, sokszor befűrödtem vele” (43. F)
- „... az előttem álló példa” (101. L)
- „... saját károm” (120. L)

4. helyen a 3. kiegészítendő: „Gyermekekoromban ...”

- „... nagyon szerettem volna egy kistestvért.” (129. L)
- „... nagyon szerettem mezítláb rohanni a homokban” (49. L)
- „... nem éreztem egyedül magam.” (42. F)
- „... sokmindent másképp képzeltem.” (106. L)
- „... gyermekekoromban felnőtt akartam lenni” (31. L) (9. F)

5. helyen a 9. mondat: „Egyedül, magányosan ...”

- „... biztos csak vegetálnék.” (34. L)
- „... így élnek az öregek” (57. F)
- „... kell megvalósítani önmagam” (42. F)
- „... a legrosszabb a világon.”
- „Egyedül lehet élni, de nem magányosan. (14. L)

A magány elutasítása a társas szerepek felvállalásával nem jár egyidejűleg együtt. Így bizonyos mértékben probandusaink érzelmi ambivalenciáját erősíti az az instabilitás is, amely bizonytalanság a tisztázatlan szerepekből adódik (bele is tartozik valaki egy csoportba, meg nem is, csak a formális struktúrát ismerjük, az informálist, a rejtett hálózatot kevésbé, de a magány, az egyedüllét iránti elutasító attitűd előjelzi a csoportdinamikai történések alakulását).

6. helyre került az 1. „Hogy valami helyes vagy helytelen”

„... eldönti a következő lépésemet (42. F)

„... az élet utólag dönti el.” (127. F)

7. helyen a 4. mondatkezdemény van: „A boldogság ...”

„... a legfőbb, de nem azonos a habostortával” (57. F)

„... a boldogság kékmadár, nem tudom, hol van.” (54. L)

„... olyan, mint egy üveggolyó csónadrágban” (43. F)

„... mindig múltidejű” (28. L)

„... a megoldadt idő.” (74. L)

8. helyre jutott a 6. mondatkiegészítésre váró mondat:

„Én az étellel szemben.”

„... Nem szemben. Benne.” (41. L)

„... Az étellel szemben önmagamot állítom” (43. F)

„... nem várok nagy dolgokat.” (52. F)

„... nem vagyok megbékélve.” (49. F)

„... nehezen boldogulok.” (101. L)

9. helyen van a 8. ítéletkezdemény: „A legjobb időtöltés ..., de ...”

„... a tenger figyelése, de még nem láttam a tengert.” (37. L)

„... amihez kedvem van.” (26. L)

„... mindig az lenne, amit nem lehet” (18. L)

10. helyre került az 5. mondat: „Az emberek között a következő típusok vannak: ...”

„... aki típusokra osztja az embereket és aki nem.” (52. F)

„... akikben van röptető erő, akik szállni szeretnének, s akik szárnyal a hátukon is gyalog járnak.” (37. L)

„... akik csak magukat szeretik és akik nem helyezik magukat előtérbe.” (43. F)

Az étellel kapcsolatos értékek, illetve az emberekkel szemben támasztott személyiség-jellemzőkre gondolva az értékkövetés, a vágyteljesítés és a reális megítélés között adódnak differenciák, s ezek még az igazán eredeti mondatkiegészítésben is megnyilvánulnak, s így nem sikeres maradéktalanul probandusaink korábbi elszigetelt tapasztalatai között egészen új számszerű összefüggések megállapítása.

IV. Összegzés

Mondatkiegészítési vizsgálatunk tapasztalati anyagának értelmezése segítségével az ételelveket tártuk fel, melyek probandusaink érzelmeit, attitűdjeit, környezetükhöz való értékelő magatartását is megszabják. Felállított hipotéziseinket eredményeink csak részben, illetve egyáltalán nem igazolták.

C. 1. Probandusaink életértékhez való viszonyulását tekintve nem igazolódott a feltevésünk; az életértékek választásában túlnyomórészt elvont, absztrakt értékek kerülnek előtérbe. Ezek részesedése az összes elemhez képest is jelentős. Hogy a személy mire törekszik, mi iránt vonzódik inkább a környezet elemeit, helyeit, személyeit illetően, ebben a konkrét tapasztalati anyaga, saját élménye segíthet; ugyanakkor segít felismerni azokat az értékeket, melyek segítségével az elvont ideák helyébe a gyakorlati értékek kerülhetnek — mint esetleg preferált személyek által közvetített értékek.

C. 2. Hallgatóink — bár előadásokon és szemináriumokon, illetve középiskolásokkorukban már foglalkoztak pszichológiával — többnyire rendelkeznek olyan alapismerettel, melynek alapján személyiség-tipológia ismertetésével sorolhatták volna be az embereket; hipotézisünk e téren nem igazolódott, hiszen erre csak öten vállalkoztak (a klasszikus hippokráteszi, a Kretschmer-tipológia, illetve Jung személyiségtípusait sorolták fel).

C. 3. Hipotézisünk szerint hallgatóink az életcélok megvalósításának módját szülői mintához igazítják. Anyagunkban mindössze 8 fő vállalta azt, hogy modellkövetése szülői mintára épül. Bár a családot tartjuk az önmegvalósítás és önérvényesítés tanulási színterének, de tudjuk: a család érték- és normaközvetítő szerepét évtizedek óta nem vagy csak részben tudja vállalni, az iskola szocializációs funkciója sem kellőképpen hatékony. Hipotézisünk a szülői mintakövetésre vonatkozóan nem igazolódott, hallgatóink az egyéni tapasztalatot tartják életelvnek.

C. 4. Probandusaink válaszáadásában a definiálásra való törekvés kevésbé jellemző (10 fő 17,54%), inkább sajátos identifikációs mozzanattal találkozunk, ahol a probandus a mondatkezdeményt azonosítja valamivel (20 fő 35,09%). A meghatározásra való törekvés — még ha minimális eltéréssel is — gyakoribb a konkrét cselekvések megjelenésénél, de jellemzőnek probandusainkra nem tarthatjuk, így hipotézisünk ebben a vonatkozásban nem igazolódott teljes mértékben.

C. 5. A mondatbefejezések originalitása szempontjából nincs szignifikáns eltérés a humán és a reál szakosok között. Különbséget inkább nemenként találtunk (az originalitás szempontjából megvizsgált 86 elem közül 53 elemet a 34 lány, míg 33 elemet a 23 fiú írta).

Hallgatóink önismeretének és érzelmeinek feltárása nem egyszerűsíthető néhány módszer alkalmazására, illetve azok értékelésére. Mégis a csoportjainkban végzett felmérések is igazolják: az énkép és komponenseinek feltárása, az önmeghatározás és a társak megítélése sajátos pszichológiai közvetítéseként jelennek meg az egyén és a társadalom között. Önmeghatározás sem jöhet létre csak akkor, ha egy másik (pl.: a leginkább preferált) személyiségnek megpróbáljuk minél több komponensét „kipuhatolni”, s így képessé válunk önmagunkat is újraértelmezni, újrafogalmazni. Nem járhat elől és korántsem fetisizálható az „önismeretre vonatkozó intrapszichikus tudás” (Mérei 1976), hiszen önismeretre szert tenni egyedül, szociális közeg, állandóan visszajelző és értékelő, ellenőrző, támogató és bíráló csoport nélkül nem lehet. Az önismeret további komponenseinek feltárását is eredeti célkitűzéseinknek megfelelően a kommunikatív képesség fejlesztése, az empátiás képesség megfelelő irányú alakítása, illetve tudatos programmal irányított személyiségfejlesztés érdekében folytatjuk, Galilei szavait sem hagyjuk figyelmen kívül: „Az embert nem lehet valamire (így önismeretre sem) megtanítani, csak hozzá lehet segíteni ahhoz, hogy a tudást maga szerezzze meg.”

Irodalom

- ALLPORT, G. A.: 1980. A személyiség alakulása (Gondolat, Bp.)
ANTAL L.: 1978. A tartalomelemzés alapjai (Magvető, Bp.)
ARONSON E.: 1980. A társas lény (Közgazdasági és Jogi K., Bp.)
BUDA BÉLA: 1980. Az empátia — a beleélés lélektana (Gondolat, Bp.)
DAVITZ J. R.: 1977. Az érzelmi jelentés (in Kommunikáció I. Bp.)
DURÓ L.: 1982. Az értékorientáció pedagógiai-pszichológiai vizsgálata (Acta Universitatis Szegediensis, Szeged)
HALÁSZ L.—HUNYADI GY.—MARTON L. N.: 1979. Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései. (Akadémiai K., Bp.)

- HANKISS E.: 1976. Értékszociológiai kísérlet (NPI., Bp.)
 HARE, A. P.: 1978. A szociális interakció (in Kommunikáció I. Bp.)
 HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.) 1977—78. Kommunikáció I-II. (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp.)
 KNAPP P. H.: 1963. Expression of the Emotion in Man (Int. Universities Press, New York)
 MÉREI F.: Az önismereti érzékenység a serdülő kor kezdetén. (in Az alakuló ember, Gondolat, 1976. Bp.)
 MOHÁCS L.: 1978. Gimnazisták énképe önjellemzéseikben (Akadémia Kiadó, Bp.)
 PATAKI F.: 1982. Az én és a társadalmi azonosságtudat. (Kossuth K., Bp.)
 SORENSEN R. C.: 1977. Hatékonyság és érték a kommunikációban (in Kommunikáció I. Bp.)

EXPERIMENTELLE UNTERSUCHUNG DER GEFÜHLE, DER SELBSTKENNTNIS VON PERSONEN UNTERSCHIEDLICHEN LEBENSALTERS AUF GRUND IHRER VERBALEN UND NICHT-VERBALEN ÄUSSERUNGEN

ERZSÉBET BÁCSKAI

Die Autorin setzt ihrer ursprünglich festgelegten Zielsetzung entsprechend die Untersuchung der Gefühle, der Selbstkenntnis von Hochscholstudenten fort. Die Lebensprinzipien der Studenten werden in der vorliegenden Arbeit von ihr mit Satzergänzungsmethoden analysiert und gewertet. Der Untersuchung der Lebenswerte nach deutet die Wertwahl der Versuchspersonen noch immer auf abstrakte Gesellschaftswerte hin, die Neigung zu den konkreten Inhalten ist aber nur wenig charakteristisch. Die Realisierung der Lebensziele wird durch Elternmodelle nicht entscheidend bestimmt. In den Antworten kommt die Definierungsbestrebung nicht so häufig vor wie die Anwendung der Identifikation in der Erklärung. Die Lebensprinzipien der Studenten werden in hohem Masse von individueller Erfahrung bestimmt.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЧУВСТВ И САМОПОЗНАНИЯ ЛИЦ РАЗЛИЧНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ВЕРБАЛЬНОГО И НЕВЕРБАЛЬНОГО ВЫСКАЗЫВАНИЯ

ЭРЖЕБЕТ БАЧКАИ

Автор настоящей работы продолжает начатый ею раньше анализ чувств и самопознания студентов педагогического института. В настоящей автор методом опросного листа подвергает анализу взгляды на жизнь студентов пединститута. Результаты анализа свидетельствуют о том, что у большинства студентов, принимавших участие в эксперименте, имеются абстрактные жизненные представления; они выбирают абстрактные общественные ценности и для них менее характерно стремление к конкретным целям. Влияние примера родителей на пути осуществления жизненных целей студентов незначительно. При ответе на вопросы гораздо реже наблюдается стремление к дефинициям, чем применение идентификации в понимании. Жизненные взгляды студентов в значительной степени определяются их личным опытом.